

Ginter Dzierżon

Aplikacja kategorii aktu prawnego w kanonicznym prawie małżeńskim

---

Ius Matrimoniale 5 (11), 9-21

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. Ginter Dzierżon

Aplikacja kategorii aktu prawnego w kanonicznym prawie małżeńskim

Małżeństwo jako instytucja jurydyczna jest na pewno rzeczywistością bardzo bogatą. Stąd też badania nad materialnym prawem małżeńskim można przeprowadzić z różnych aspektów. W tym kontekście bardzo interesującym wydaje się być ujęcie tego zjawiska prawnego z perspektywy ogólnej teorii aktu prawnego. Punktem wyjścia w prezentacji tego zagadnienia stanie się próba zdefiniowania kategorii aktu prawnego oraz odróżnienia tej figury od zjawisk jej pokrewnych. Dysponując tak sprecyzowaną kategorią jurydyczną, będziemy starali się odpowiedzieć na pytanie: czy można mówić o jej aplikacji w kanonicznym prawie małżeńskim?

1. Definicja oraz natura aktu prawnego

Rozpoczynając analizę prezentowanego zagadnienia na pozór mogłoby się wydawać, iż w systemach prawnych już w dalekiej przeszłości zostało sprecyzowane pojęcie aktu prawnego. Tak jednak nie było. Prawnicy bowiem w myśl zasady, iż *omnis definitio in iure periculosa est* unikali formułowania definicji. Tak było między innymi w systemie prawa rzymskiego. W tymże porządku jurydycznym funkcjonowało między innymi zjawisko *actus iuridicus*. Rzymscy *iurisprudentes* w tym fenomenie wyszczególniali jego istotne elementy, a mianowicie: akt woli (*voluntarietas*), skutek prawny (*effectus iuridicus*) oraz prawo obiektywne (*ius obiectivum*)¹. Jednak należy dodać, iż brak było nie tylko definicji

---

¹ Zob. O. Robleda, *De conceptu actus iuridici*, *Periodica* 51: 1962, s. 414.

legalnych, lecz także wypracowanej przez doktrynę ogólnej teorii aktu prawnego².

Na pierwszą definicję trzeba jednak było czekać aż do XVIII w. kiedy to Nettelbladt, należący do szkoły Wollffianama, sprecyzował tę kategorię jurystyczną³. Stwierdził on bowiem, iż „*actus iuridicus dicitur qui iura et obligationes concernit*”⁴. W tym twierdzeniu uwydatnił on walor elementu podmiotowego. Teoretycy prawa w XX wieku pogłębiając rozumienie tej kategorii prawnej, z jednej strony akcentowali wartość wolności człowieka; z drugiej zaś strony podkreślali znaczenie porządku prawnego⁵.

Analizując rozwój tego zagadnienia w obszarze prawa kanonicznego należy zauważyć, iż w doktrynie przedkodeksowej nie wypracowano ogólnej teorii aktu prawnego⁶. Sformułowania kan. 103 – 104 kpk z 1917 r. stały się pierwszymi regulacjami prawnymi w tym zakresie. W tym miejscu należy jednocześnie zaznaczyć, iż prawodawca zarówno w Kodeksie z 1917 r. jak również w Kodeksie z 1983 r. nie sformułował definicji *actus iuridicus* (kan. 124 – 128 kpk z 1983 r.).

Wspomniane regulacje prawne Kodeksu pio – benedyktyńskiego stały się dla kanonistów zachętą do podjęcia badań w tej dziedzinie, a w konsekwencji przyczyniły się do wypracowania kanonistycznej teorii aktu prawnego. Klasycznymi już dziś są definicje wypracowane przez O. Robledę czy też G. Michielsa. Zdaniem tego pierwszego *actus iuridicus* jest aktem woli wyrażonym w sferze zewnętrznej, wywołujący ściśle określony skutek prawny⁷. G. Michiels natomiast jeszcze precyzyjniej

² Zob. A. Burdese, *Atti delle persone: i vizi dell'atto giuridico in diritto romano*, w: *Atti del Colloquio romanistico – canonistico* (febbraio 1978), Roma 1979, s. 235. Autor ten stwierdził: „(...) manca da parte del pensiero giuridico in tutte le fasi della sua milenaria evoluzione storica, l'elaborazione di una teoria generale dell'atto giuridico (...)”.

³ Robleda, *De conceptu*, j.w., s. 414; M. Walsler, *Die Rechtshandlung in kanonischen Recht. Ihre Gültigkeit und Ungültigkeit gemäß dem Codex Iuris Canonici*, Göttingen 1994, s. 8.

⁴ Zob. W. Flum, *Das Rechtsgeschäft*, w: *Enzyklopädie der Rechts – und Staatswissenschaft*, t. 2, Berlin-Heidelberg-New York 1965, s. 29; Walsler, j.w., s. 8.

⁵ Tamże, s. 9.

⁶ Zob. S. Romani, *De factis actibus negotiisque iudicis, Ius Pontificum* 18: 1938, s. 101 – 102.

⁷ O. Robleda, *De conceptu*, j.w., s. 419. Kanonista ten stwierdził: „(...) pro actu iuridico intelligimus *voluntatis actum externe manifestatum quo certus effectus iuridicus intenditur*”. Definicja zaprezentowana może suponować również, iż pojęcie *certus effectus iuridicus* oznacza „pewien skutek prawny”. Tak jednak tego pojęcia nie należy rozumieć. Kontekst bowiem całego artykułu wskazuje, iż idzie o „ściśle określony skutek prawny”. Podobną definicję przedstawił A. Schönegger. Zob. A. Schönegger, *Canonis 105 n. 1 interpretatio et interpretes*, *Periodica* 31: 1942, s. 121: „*Agere iuridice est ponere actum voluntatis, ut sequatur effectus iuridicus*”.

uwypatnił mechanizmy działania tejże figury prawnej. Pod tym pojęciem rozumiał on bowiem akt ludzki o naturze społecznej, wyrażony zgodnie z prawem, którego konsekwencje zamierzone przez działającego zostały ściśle zdeterminowane przez prawodawcę⁸. W tym miejscu należy zauważyć, iż do tych ujęć nawiązują również i współcześni kaności, a mianowicie J. Fornés⁹, L. Vela¹⁰, J. Castano¹¹, J. García Failde¹², czy też García Martín¹³.

W analizie natury tego zjawiska nie trudno zauważyć, iż jego fundamentem jest akt ludzki (*actus humanus*) wyrażony w sferze społecznej, tzn. w sferze zewnętrznej. Stąd też dla zaistnienia *actus iuridicus* nie wystarcza wola wewnętrzna¹⁴. Pojęcie zaś „zgodnie z prawem” (*legitime positus*) wskazuje, iż tenże akt powinien odpowiadać wszystkim wymaganiom stawianym przez ustawodawcę¹⁵. Z drugiej strony należy podkreślić, iż musi istnieć ścisła korelacja pomiędzy zamiarem podmiotu działającego co do osiągnięcia określonych skutków prawnych, a implikacjami określonymi przez legislatora. Stąd też w odniesieniu do tej figury prawnej nie można mówić o autonomii prywatnej danej osoby¹⁶.

W myśl opinii teoretyków prawa idzie o kategorię aktu dozwolonego (*actus iuridicus licitus*). W tym przypadku bowiem intencja podmiotu

⁸ Zob. G. Michiels, *Principia generalia de personis in Ecclesia. Commentarius libri II Codicis juris canonici. Canones praeliminares, Parisiis-Tornaci-Romae 1955*, s. 572: „Actus humanus socialis legitime positus et declaratus, cui a lege ideo et catenus effectus iuridicos determinatos agnoscitur, quia et quatenus effectus ille ab agente intenditur”.

⁹ Zob. J. Fornés, *El acto jurídico-canonico (sugerencias para una teoría general)*, *Ius Canonicum* 25: 1985, s. 72. Czytamy tutaj: „Acto humano social, legítimamente realizado y declarado, al que la ley reconoce un efecto jurídico determinado, en tanto en cuanto a quel efecto es buscado o pretendido por el agente”.

¹⁰ Zob. L. Vela, *Atto giuridico (Actus iuridicus)*, w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, pod red. C. Coral Salvador, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Ciniselo Balsamo 1993, s. 66: „Atto giuridico è un atto della volontà diretto a produrre determinati effetti giuridici. È un atto umano, atto deliberato proprio della persona razionale. E un atto intenzionale”.

¹¹ Zob. J. Castano, *I vizi dell'atto giuridico in diritto canonico*, *Apollinaris* 51 – 1978, s. 595.

¹² Zob. J. García Failde, *Inexistencia o ineficacia del consentimiento*, w: *Curso de derecho matrimonial y procesal para profesionales del foro*, pod red. J. Sanchez y Sanchez, t. 5, Salamanca 1982, s. 93: „(...) pro actu juridico intelligimus voluntatis actum externe manifestatum quo certus effectus iuridicus intenditur”.

¹³ Zob. J. García Martín, *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Roma 1995, s. 389.

¹⁴ Zob. O. Robleda, *La nulidad del acto jurídico*, Roma 1964, s. 7 i 14: „El atributo *externo*, por tanto, aplicado al acto jurídico se ha de entender en el sentido de que el acto pueda ser apreciado socialmente”; Michiels, j.w., s. 372.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 373.

jest zgodna z prawem, tzn. jest koherentna z wolą prawodawcy. W kano-
nistycznym porządku prawnym tę figurę należy jednak odróżnić od po-
jęcia aktu prawnego niedozwolonego (*actus iuridicus illicitus*). Albo-
wiem w sferze zachowań ludzkich mogą przecież wystąpić działania prze-
ciwne prawu, co do których prawodawca przewidział sankcje¹⁷.

2. Figury pokrewne aktowi prawnemu

Analizując strukturę systemów prawnych należy zauważyć, iż wystę-
pują w nich również figury zbliżone do zjawiska aktu prawnego. Do nich
należy zaliczyć następujące kategorie, a mianowicie: fakty prawne, dzia-
łania prawne oraz inne akty.

2.1. Fakt prawny

W przestrzeni jurystycznej obok fenomenu aktu prawnego występuje
również zjawisko faktu prawnego (*factum iuridicum*). Pod tym poję-
ciem rozumie się wydarzenia rodzące, zmieniające lub znoszące sytu-

---

¹⁷ Vela, j.w., s. 66: „L'atto illecito è l'atto volontario contrario al diritto, è la libera decisione della volontà a favore di una condotta antiggiuridica, malgrado sia o debba essere stata riconosciuta l'antigiuridicità. In questi atti la volontà è diretta ad effetti meramente pratici ed è solo un presupposto affinché non da essa, bensì dal diritto, seguano gli effetti giuridici sanzionanti.

È essenziale insistere che è la volontà privata, come esige il diritto naturale, la causa efficiente principale degli effetti giuridici, e non la norma giuridica che li riconosce. Accentuando così tanto l'aspetto privato dell'atto giuridico, non vogliamo escludere l'aspetto pubblico, giacché le persone pubbliche, tanto nella funzione legislativa come in quella giudiziale e amministrativa, esercitano la loro attività per mezzo di atti giuridici strettamente tali, cioè nei quali la volontà è ordinata a produrre effetti giuridici”; H. Pree, *Allgemeine Normen: Rechts-handlungen*, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 1, Essen 1985, Einführung vor 124 nr 3: „Aus inhaltlich-systematischen Gesichtspunkten ergibt sich in negativer Hinsicht, daß actus iuridici nicht unerlaubte Handlungen (actus illiciti) als solche, insbesondere nicht strafrechtliche Delikte. Bei den unerlaubten Akten ist der Handlungswille nicht auf die Rechtsverletzung bzw. die Herbeiführung der von der Rechtsordnung dafür vorgesehenen Sanktion gerichtet, sondern auf den äußeren, faktischen Erfolg. Deshalb sind die actus illiciti grundsätzlich so wie die facta iuridica zu behandeln: Von den actus illiciti im Sinne von rein schädigenden bzw. rechtsverletzenden Handlungen sind die actus iuridici illiciti bzw. prohibiti (z.B. eine entgegen dem Verbot des 1124 geschlossene Mischehe) strikt zu unterscheiden. Bei letzteren liegt ein gültiger Rechtsakt vor, der lediglich aufgrund der äußeren Umstände, unter denen er gesetzt wird, unter Sanktion gestellt wird (Verbot, Schadenersatzpflicht, Strafdrohung)”; O. Robleda, *De conceptu*, j.w., s. 419-420; Tenze, *La nulidad*, j.w., s. 18-20.

ację prawną¹⁸. Należy jednocześnie zauważyć, iż funkcjonowanie tej kategorii jurystycznej jest odmienne od mechanizmów działania aktu prawnego. Dany fakt wywiera bowiem konsekwencje prawne nie dlatego, iż pragnął tego dany podmiot. Dzieje się tak, ponieważ chce tego prawodawca. On to bowiem określa skutki prawne w odniesieniu do danego wydarzenia. Stąd też fakt pojmowany sam w sobie nie rodzi żadnych konsekwencji prawnych, lecz staje się on jedynie okazją lub jedną z przyczyn powodujących określone konsekwencje jurystyczne¹⁹.

Prezentowane zjawisko może wystąpić niezależnie od woli człowieka, jak również może być zależne od decyzji danego indywiduum. Dlatego też można mówić o faktach prawnych niezależnych od woli człowieka (*factum iuridicum involuntarium*) oraz faktach prawnych zależnych od woli podmiotu (*factum iuridicum voluntarium*)²⁰.

W przypadku *factum iuridicum involuntarium* idzie o wydarzenia niezależne od woli człowieka, któremu to jednak prawodawca przypisał

¹⁸ Zob. P. Ciprotti, *Lezioni di diritto canonico. Parte generale*, Padova 1943, s. 136: „(...) meglio potremo definire il fatto giuridico, come quel fatto, che produce la nascita, il mutamento o l'estinzione di una situazione giuridica”; Tenze, *Atto giuridico*, w: *Enciclopedia del diritto*, t. 4, Varese 1959, 138-144; Michiels, j.w., s. 368; Walsler, j.w., s. 13; W. Aymans: *Aymans – Mörsdorf, Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici. Begründet von E. Eichmann, fortgeführt von Klaus Mörsdorf, neu bearbeitet von W. Aymans, t. 1, Paderborn – München – Zürich 1991*, s. 202; H. Heimler, H. Pree, *Kirchenrecht. Allgemeine Normen und Eherecht*, Wien – New York 1983, s. 101-102; Hilling, *Die Allgemeinen Normen des Codex Iuris Canonici*, Freiburg 1926, s. 118-120. Na marginesie należy dodać, iż niektórzy teoretycy prawa zaliczają pojęcie faktu prawnego do kategorii aktu prawnego. Np. N. Hilling. Zob. N. Hilling, *Die fehlerhaften Rechtshandlungen und ihre Heilung*, *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 107: 1927, s. 7.

¹⁹ Ciprotti, *Lezioni*, j.w., s. 136: „Occorre però, per aver ben chiara tale nozione, avvertire, che tali effetti (giuridici) possono aversi solo in quanto preesista un comando giuridico, il quale dall'accadere di quel fatto li faccia derivare: in quanto cioè il fatto (empirico o materiale) rientri nella fattispecie di un comando giuridico.

E perciò non si deve intendere il fatto giuridico come la causa degli effetti giuridici, ma piuttosto come l'occasione, o come una delle cause, tanto più che derivando dalla maggior parte dei fatti giuridici il mutamento o l'estinzione di situazioni giuridiche, anziché la sola nascita, anche la situazione che viene mutata o estinta si trova, di fronte agli effetti giuridici, in posizione analoga a quella in cui si trova il fatto”.

²⁰ Robleda, *De conceptu*, j.w., s. 421; Tenze, *La nulidad*, j.w., s. 17; Michiels, j.w., s. 595; Castano, j.w., s. 252-253; V. Del Giudice, *Nozioni di diritto canonico*, Milano 1970, s. 70; V. de Paolis, A. Montan, *Il libro I del Codice: norme generali (can. 1-203)*, w: *Il diritto nel mistero della Chiesa*, t. 1, Roma 1988, s. 361. Taka systematyzacja wydaje się być wystarczająca w ramach niniejszego opracowania. Szerzej na temat typologii tego zjawiska prawnego zob. C. Mallorca, *Fatto giuridico – fattispecie*, w: *Novissimo digesto italiano*, pod red. E. Bula, A. Azara, t. 7, Torino 1961, s. 113-138.

określone efekty prawne (*effecti iuridici*)²¹. Faktami tego rodzaju w kanonistycznym systemie prawnym są między innymi prawe lub nieprawe pochodzenie dziecka, czy też śmierć człowieka.

Większość jednak ludzkich zachowań wiąże się z wydarzeniami zależnymi od decyzji danej jednostki, jako autora. W tym przypadku mamy na myśli akty woli danego podmiotu pociągające za sobą określone konsekwencje jurydyczne. Te ostatnie nie wynikają jednak z żadnego paktu, lecz są stanowione prawem pozytywnym²². Część teoretyków prawa utożsamia to zjawisko prawne z kategorią aktu prawnego²³. Niezupełnie jednak można się zgodzić z tymi opiniami, bowiem pomiędzy *actus iuridicus* oraz *factum iuridicum* zachodzą subtelne różnice, wiążące się z odmiennymi mechanizmami funkcjonowania tych fenomenów prawnych. Ich odmienność należy dostrzec przede wszystkim w sferze wolitywnej danego podmiotu. W przypadku faktu prawnego dana osoba nie chce bezpośrednio osiągnięcia skutku prawnego określonego w danym systemie prawnym; pragnie jedynie skutku praktycznego. Wywołany skutek jest jednak zgodny z wolą ustawodawcy, tzn. powoduje również konsekwencje prawne²⁴. Tak więc w sposobie funkcjonowania tej kategorii jurydycznej nie zachodzi bezpośrednia korelacja pomiędzy wolą jednostki a konsekwencjami jurydycznymi zdeterminowanymi przez ustawodawcę. Istnieje natomiast związek przyczynowy pomiędzy danym faktem a zamiarem prawodawcy. Stąd też w odniesieniu do *factum iuridicum*, jego skutki jurydyczne określa prawo pozytywne. W przypadku zaś *actus iuridicus*, jak wspomniano już wyżej, to właśnie wola danego indy-

²¹ Robleda, De conceptu, j.w., s. 419: Autor ten stwierdził: „(...) in hoc nullo modo intervenit voluntas, sed agitur de aliquo eventu cursus necessarii naturae, cui ordo iuris obiectivi, seu Societas organizata, aut si vis, legislator, effectum vel effectus iuridicos vinculat”; Castano, j.w., s. 595; W. Onclin, De requisitis ad actus iuridici existentiam ad validitatem, w: Studi in onore di Pietro D’Avack, t. 3, Milano 1976, s. 399; Vela, j.w., s. 66; Pree, j.w., Einführung vor 124 nr 3.

²² Robleda, De conceptu, j.w., s. 421. Czytamy tutaj: „Distinguitur tandem *facta iuridica voluntaria* (licita). In his factum pendet ab homine, non a natura, hebetque effectum iuridicum, certe, non contrarium voluntati, at non quesitum ab ea, unde nec ab ullo pacto productum, sed a lege positiva”.

²³ Castano, j.w., s. 595: „(...) i «facta iuridica voluntaria» sono quelli che procedono della libera volontà dell’uomo e che hanno valore giuridico in forza della stessa legge, cioè producono effetti giuridici perché, secondo la legge, sono «facta voluntaria». Questi «facta voluntaria» vengono chiamati con un termine proprio, sono cioè «acta iuridica» veri e propri”; Ciprotti, Lezioni, j.w., s. 138.

²⁴ Robleda, De conceptu, j.w., s. 426: „Sic, ergo distinximus *actum iuridicum* a *facto iuridico* hominis: praeceise quia agens vel operans non querit in hoc effectum iuridicum, sed pure practicum, potest ignorare”.

widuum staje się *causa efficiens* skutku prawnego, skądinąd ściśle sprecyzowanego przez legislatora. Tak więc mamy tutaj do czynienia z synchronizacją zamiarów podmiotu oraz wymogów prawodawcy²⁵.

W tym miejscu należy także zauważyć, iż w myśl opinii niektórych teoretyków prawa, w kanonistycznym porządku prawnym spotykamy się również z kategorią faktów mieszanych. Ich zdaniem zjawisko to ma miejsce w czasie przyjmowania sakramentów św. Zamiar ich przyjęcia zależy zasadniczo, choć nie zawsze, od decyzji człowieka²⁶, lecz ich skutek jest zależny od rzeczywistości ponadnaturalnej²⁷.

2.2. Działanie prawne

Analizując kwestie relacji *actus iuridicus* do figur mu pokrewnych należy jeszcze przedstawić jego odniesienie do kategorii działania prawnego (*negotium iuridicum*). Rozróżnienie pomiędzy tymi zjawiskami wprowadził B. Windscheid²⁸. Figura *negotium iuridicum* funkcjonuje szczególnie w systemach cywilistycznych (np. w prawodawstwie włoskim nazywa się ją *il negozio giuridico*; w ustawodawstwie niemieckim określa się ją mianem *das Rechtsgeschäft*).

W tym miejscu należy podkreślić, iż w kanonistycznym porządku prawnym dominuje zjawisko aktu prawnego. O. Robleda, wybitny znawca tego zagadnienia, uważa stosowanie tej ostatniej kategorii w prawie kanonicznym za bardziej korzystne. Według niego, za przyjęciem tej hipotezy przemawiają następujące przesłanki: a) pojęcie to występuje w źródłach; b) bardziej przekonujące jest stosowanie tej kategorii w odniesieniu do prawa publicznego, a co za tym idzie odpowiada ona naturze prawa kanonicznego²⁹.

²⁵ Tamże, s. 427: „(...) si necessaria foret directio voluntatis in effectus iuridicos haberetur voluntas ut causa corum, cum revera causa effectum iuridicorum non voluntas, sed ius obiectivum positivum sit”; O. Robleda, La nulidad, j.w., s. 17.

²⁶ Taki mechanizm prawny jednak nie zawsze jest regułą. Można się bowiem spotkać z sytuacjami, w których ważność skuteczność sakramentu nie jest zależna od woli przyjmującego, np. chrzest dzieci, namaszczenie chorych pozbawionych świadomości. Szafarz sakramentu musi być jednak przekonany przynajmniej o istnieniu odpowiedniej woli habitualnej u przyjmującego.

²⁷ Aymans, j.w., s. 331; Walser, j.w., s. 14 – 15.

²⁸ Zob. B. Windscheid, *Diritto delle Pandette*, Torino 1925, s. 202. W myśl opinii O. Robledy sformułował on następującą definicję tego zjawiska prawnego, a mianowicie: „Negozio giuridico è una dichiarazione privata di volontà, che mira a produrre un effetto giuridico”.

²⁹ Robleda, *De conceptu*, j.w., s. 418; Walser, j.w., s. 9.

Na marginesie należy jednak zauważyć, iż teoretycy prawa cywilnego prowadzą ożywioną dyskusję co do rozumienia natury działania prawnego³⁰. Najogólniej rzecz ujmując, pod pojęciem *negotium iuridicum* rozumie się akt woli, w którym podmiot działania pragnie osiągnąć skutek prawny zamierzony przez siebie. Tak więc w mechanizmach działania tej figury prawne modyfikacje sytuacji jurydycznych są uzależnione wyłącznie od decyzji danego podmiotu³¹. Stąd też pomiędzy aktem prawnym a działaniem prawnym zachodzą różnice zarówno strukturalne jak i funkcjonalne³². Fundamentem funkcjonowania tego ostatniego zjawiska jest bowiem zasada autonomii prywatnej. W przypadku bowiem zaistnienia tego fenomenu następuje realizacja praw podmiotowych³³. Natomiast w akcie prawnym konsekwencje jurydyczne nie są jedynie uzależnione od decyzji woli danej osoby, lecz są ściśle zdeterminowane przez prawodawcę³⁴. Z drugiej strony należy dodać,

³⁰ Zob. F. de Castro y Bravo, *El negocio jurídico*, Madrid 1967, s. 19-35; R. Scognamiglio, *Negozio giuridico*, w: *Enciclopedia giuridica*, pod red. G. Treccani, t. 20, s. 1-21.

³¹ Zob. A. Trabucchi, *Istituzioni di diritto civile*, Padova 1993, s. 120: Czytamy tutaj: „I negozi giuridici che sono costituiti da manifestazioni di volontà dirette a ottenere determinati effetti giuridici; nei quali le modificazioni nelle situazioni giuridiche sono direttamente legate alla volontà di chi pone in essere l'atto”.

³² Zob. F. Santoro-Passarelli, *Atto giuridico*, w: *Enciclopedia del diritto*, t. 4, Varese 1959, s. 208: „La differenza tra atto e negozio si coglie dunque in una considerazione complessiva della struttura e della funzione. Il negozio funzionalmente serve a disporre e strutturalmente consiste in una volontà precettiva; a sua volta l'atto conta non per ciò che eventualmente dispone ma per ciò che è: comportamento umano in cui volontarietà e consapevolezza rilevano solo come requisito del comportamento medesimo, in quanto gli effetti preordinati dalla legge prescindono dal contenuto volitivo dell'atto.

Di recente abbiamo occasione di affermare che il negozio ha sempre funzione e quindi natura dispositiva. (...) Mentre il negozio ha una costante attitudine a modificare sostanzialmente e autonomamente, nel senso della sua disposizione, la situazione su cui incide, tale attitudine manca all'atto in senso stretto. (...) In conclusione, il criterio indicato, che si fonda essenzialmente da una parte sul concetto di negozio come autoregolamento impegnativo, dall'altra su quello di atto come comportamento umano, volontario e consapevole, che rileva quale mero presupposto di effetti preordinati rigidamente dalla legge(...)”.

³³ Ciprotti, *Atto*, j.w., s. 214: „Negozi giuridici (...) sono gli atti in cui si concreta l'esercizio di diritti soggettivi”; Michiels, j.w., s. 573; J. Otaduy, *Norma y actos jurídicos*, w: *Manuale de Derecho Canónico*, Pamplona 1993, s. 339-341.

³⁴ Trabucchi, j.w., s. 121: „Gli atti giuridici in senso stretto, che consistono in quegli atti umani leciti, giuridicamente rilevanti, che non sono negozi, pur essendo presupposto di vari effetti giuridici. Pertanto la caratteristica comune ai vari atti di questa categoria è data da ciò: che **le conseguenze giuridiche non sono stabilite dalla volontà di chi li pone in essere ma sono preordinate dalla legge** (podkreślenie autora). La volontà del soggetto viene in considerazione quale presupposto necessario dell'atto umano; è tale comportamento dell'uomo, è non la volontà delle conseguenze, che l'ordinamento valuta per coeugarvi i previsti effetti giuridici”

iz ów *effectus iuridicus* nie zostałby osiągnięty, jeżeli podmiot nie podjąłby decyzji co do określonego działania³⁵. Niektórzy z autorów podkreślają ponadto, iż *negotium iuridicum* może przybrać postać *actus licitus* lub *actus illicitus*, natomiast *actus iuridicus* zawsze będzie aktem legalnym³⁶.

2.3. Inne akty

Analiza materii kodeksowej wykazuje, iż w sformułowaniu kan. 128 pkp z 1983 r. występuje również termin „inny akt” (*alius actus*). W tym kontekście rodzi się więc pytanie: co należy rozumieć pod tym wyrażeniem? Zdaniem teoretyków prawa idzie o akty ludzkie mające znaczenie praktyczne lub faktyczne, lecz nie pociągające jednak za sobą konsekwencji prawnych³⁷. Niektórzy z autorów mówią o „aktach podobnych do aktów prawnych” (*rechtsgeschäftsähnliche Handlung*)³⁸. Dla zobrazowania mechanizmów działania tej kategorii można by posłużyć się przykładem malarza malującego obraz. Mimo tego, iż jego wysiłek wpływa aktem woli, to jednak nie wywiera on żadnych skutków prawnych.

3. Analiza semantyczna Kodeksu z 1983 r.

Dociekania nad treścią kodyfikacji z 1983 r. wykazują, iż w tym tekście legislacyjnym ani razu nie pojawia się termin „fakt prawny”. Często

---

³⁵ Zob. M. Thériault, Introducción, al cc. 124-128, w: Comentario exegético al Código de Derecho Canónico, pod. red. A. Marzoa, J. Mirasa, R. Rodríguez – Ocana, t. 1, Pamplona 1996, s. 821: „ (...) la ley otorga un efecto jurídico al acto. En efecto, la ley prevé abstractamente que tal acto tendrá tal efecto querido por el legislador, pero ese efecto no puede producirse más que si el agente realiza el acto en cuestión”.

³⁶ Zob. E. Calvo Tojo, Error y el dolo en el consentimiento matrimonial según el nuevo Código de Derecho Canónico, w: Curso de derecho matrimonial y porcesal canónico para profesionales del foro, pod red. J. Sanchez y Sanchez, t. 6, Salamanca 1984, s. 120; Romani, j.w., s. 197.

³⁷ Walscr, j.w., s. 16 – 17: „Rechtshandlung ist eine Handlung, deren Rechtswirkung dem Handlungswillen und der Rechtsordnung entspringt, während eine Handlung nicht direkte angestrebte Rechtswirkungen aufgrund von Anordnung des Rechts hervorbringt und deswegen auch «willentliche Rechtstatsache genannt wird”.

³⁸ Heimler, Prec, j.w., s. 102.

spotykamy natomiast określenie *factum*³⁹. Z tych przesłanek nie można jednak wnioskować, iż to zjawisko w kanonistycznym systemie prawnym nie jest obecne. Przykłady bowiem co do istnienia tego fenomenu przedstawiono już wyżej.

Z drugiej strony należy zaznaczyć, iż w legislacji z 1983 r. jedynie trzykrotnie prawodawca użył określenia *negotium iuridicum*⁴⁰. O wiele częściej natomiast występuje termin „działanie” (*negotium*)⁴¹. Warto przy tym zaznaczyć, że ta figura jurydyczna nie występuje w materialnym prawie małżeńskim.

W końcu należy podkreślić, iż najczęstszą kategorią terminologiczną występującą w Kodeksie Jana Pawła II w poruszanej tu materii jest określenie *actus iuridicus*⁴². Z tym pojęciem spotkamy się nie tylko w tytule VII księgi I, lecz jest ono również obecne w pięciu innych normach⁴³.

---

³⁹ Zob. X. Ochoa, *Index verborum ac locutionum Codicis iuris canonici*, Roma 1984, s. 190. Pojęcie to występuje w następujących kanonach: kan. 14 kpk z 1983 r., kan. 15 § 2 kpk z 1983 r., kan. 144 kpk z 1983 r., kan. 489 § 2 kpk z 1983 r., kan. 694 § 2 kpk z 1983 r., kan. 695 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1047 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1084 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1212 kpk z 1983 r., kan. 1266 kpk z 1983 r., kan. 1339 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1400 § 1 n. 1 kpk z 1983 r., kan. 1504 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1509 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1526 § 2 n. 2 kpk z 1983 r., kan. 1530 kpk z 1983 r., kan. 1531 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1535 kpk z 1983 r., kan. 1538 kpk z 1983 r., kan. 1574 kpk z 1983 r., kan. 1586 kpk z 1983 r., kan. 1612 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1616 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1632 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1645 § 2 n. 2 kpk z 1983 r., kan. 1658 § 1 n. 1 kpk z 1983 r., kan. 1658 § 1 n. 2 kpk z 1983 r., kan. 1698 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1704 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1717 § 1 kpk z 1983 r.

⁴⁰ Tamże, s. 283. Idźcie tu o następujące przepisy: kan. 393 kpk z 1983 r., kan. 532 kpk z 1983 r., 543 § 2 n. 3 kpk z 1983 r.

⁴¹ Tamże, s. 282 – 283. W następujących przypadkach spotykamy to wyrażenie: kan. 119 § 2 kpk z 1983 r., kan. 127 § 3 kpk z 1983 r., kan. 140 § 1 kpk z 1983 r., kan. 140 § 2 kpk z 1983 r., kan. 141 kpk z 1983 r., kan. 238 § 2 kpk z 1983 r., kan. 345 kpk z 1983 r., kan. 353 § 3 kpk z 1983 r., kan. 360 kpk z 1983 r., kan. 365 § 2 kpk z 1983 r., kan. 457 kpk z 1983 r., kan. 473 § 1 kpk z 1983 r., kan. 476 kpk z 1983 r., kan. 479 § 2 kpk z 1983 r., kan. 480 kpk z 1983 r., kan. 483 § 1 kpk z 1983 r., kan. 486 § 2 kpk z 1983 r., kan. 495 § 2 kpk z 1983 r., kan. 500 § 2 kpk z 1983 r., kan. 506 § 1 kpk z 1983 r., kan. 595 § 1 kpk z 1983 r., kan. 631 § 1 kpk z 1983 r., kan. 638 § 3 kpk z 1983 r., kan. 639 § 2 kpk z 1983 r., kan. 708 kpk z 1983 r., kan. 1247 kpk z 1983 r., kan. 1276 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1295 kpk z 1983 r., kan. 1452 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1536 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1548 § 2 n. 1 kpk z 1983 r.

⁴² Dla porównania w Kodeksie z 1917 r. prawodawca użył pojęcia *actus* w kan. 11 kpk z 1917 r., kan. 103 – 104 z 1917 r., kan. 1679 kpk z 1917 r., W kan. 1687 § 1 kpk z 1917 r., użyto zaś pojęcia *negotium*.

⁴³ Ochoa, j.w., s. 9. Autor ten wymienił następujące przepisy, a mianowicie: kan. 86 kpk z 1983 r.; kan. 124 § 1 kpk z 1983 r., kan. 124 § 2 kpk z 1983 r., kan. 128 kpk z 1983 r., kan. 638 § 2 kpk z 1983 r.

Należy jednocześnie dodać, iż ustawodawca w wielu innych sformułowaniach skorzystał z terminu *actus*⁴⁴.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż w prawie małżeńskim ani razu nie pojawia się wyrażenie akt prawny. W pięciu jednak normach spotykamy pojęciem aktu (kan: 1057 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1061 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1079 § 3 kpk z 1983 r., kan. 1101 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1157 kpk z 1983 r.). W tym miejscu należy podkreślić, iż w trzech przepisach określenie to odnosi się z całą pewnością do kategorii *actus iuridicus* (kan: 1057 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1101 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1157 kpk z 1983 r.).

Z drugiej strony należy zauważyć, iż analiza semantyczna materii kodeksowej jest pomocna, lecz niewystarczająca w ocenie mechanizmów jurydycznych regulujących funkcjonowanie kanonistycznego porządku prawnego. W wielu bowiem normach dane zjawisko nie zostaje wprost nazwane przez ustawodawcę, a jednak jest ono obecne w przestrzeni tego systemu. Stąd też staramy się uwzględnić zarówno wymiar semantyczny jak i strukturalny norm.

⁴⁴ Tamże, s. 8 – 9. Pojęcie to występuje w następujących normach, a mianowicie: kan. 10 kpk z 1983 r., kan. 13 § 2 n. 2 kpk z 1983 r., kan. 30 kpk z 1983 r., kan. 37 kpk z 1983 r., kan. 40 kpk z 1983 r., kan. 41 kpk z 1983 r., kan. 43 kpk z 1983 r., kan. 45 kpk z 1983 r., kan. 76 § 1 kpk z 1983 r., 124 § 1 kpk z 1983 r., kan. 126 kpk z 1983 r., kan. 127 § 3 § 1 kpk z 1983 r., kan. 127 § 2 n. 1 kpk z 1983 r., kan. 127 § 2 n. 2 kpk z 1983 r., kan. 135 § 2 kpk z 1983 r., kan. 137 § 1 kpk z 1983 r., kan. 137 § 2 kpk z 1983 r., kan. 137 § 3 kpk z 1983 r., kan. 142 § 2 kpk z 1983 r., kan. 171 § 1 kpk z 1983 r., kan. 353 § 2 kpk z 1983 r., kan. 382 § 3 kpk z 1983 r., kan. 417 kpk z 1983 r., kan. 505 kpk z 1983 r., kan. 638 § 1 kpk z 1983 r., kan. 668 § 5 kpk z 1983 r., kan. 692 kpk z 1983 r., kan. 749 § 1 kpk z 1983 r., kan. 752 kpk z 1983 r., kan. 834 § 2 kpk z 1983 r., kan. 877 § 3 kpk z 1983 r., kan. 904 kpk z 1983 r., kan. 916 kpk z 1983 r., kan. 962 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1041 § 6 kpk z 1983 r., kan. 1057 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1061 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1079 § 3 kpk z 1983 r., kan. 1101 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1157 kpk z 1983 r., kan. 1201 kpk § 1 kpk z 1983 r., kan. 1201 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1201 § 3 kpk z 1983 r., kan. 1210 kpk z 1983 r., kan. 1244 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1281 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1281 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1283 § 3 kpk z 1983 r., kan. 1299 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1300 kpk z 1983 r., kan. 1302 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1323 § 4 kpk z 1983 r., kan. 1328 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1355 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1338 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1372 kpk z 1983 r., kan. 1373 kpk z 1983 r., kan. 1387 kpk z 1983 r., kan. 1389 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1389 § 2 kpk z 1983 r., kan. kan. 1405 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1418 kpk z 1983 r., kan. 1451 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1466 kpk z 1983 r., kan. 1473 kpk z 1983 r., kan. kan. 1484 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1503 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1524 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1569 § 2 kpk z 1983 r., kan. 1598 § 1 kpk z 1983 r., kan. 1617 kpk z 1983 r., kan. 1619 kpk z 1983 r.,

4. Akt prawny a kanoniczne prawo małżeńskie

Oceniając naturę oraz mechanizmy rządzące normami z zakresu materialnego prawa małżeńskiego (kan. 1055-1165 kpk z 1983 r.) należy zauważyć, iż w tym obszarze jurydycznym spotykamy jedynie kategorię aktu prawnego⁴⁵. Taki stan jest w pełni zrozumiały, ponieważ *ius matrimoniale* jest prawem publicznym. Stąd też nie ma w nim miejsca na autonomię prywatną⁴⁶. Małżeństwo bowiem jest podstawową komórką społeczności jaką, jest Kościół⁴⁷.

Stąd też kontrahent zawierając dany związek małżeński nie czyni tego według własnej woli, lecz z zgodnie z koncepcją tej instytucji ściśle określoną przez prawodawcę kościelnego. Tak więc wolność podmiotów w odniesieniu do instytucji małżeństwa nie jest absolutna. Albowiem mogą oni jedynie podjąć decyzję o małżeństwie oraz wybrać osobę którą chcą poślubić. Nie mogą natomiast decydować o koncepcji małżeństwa, tzn. są bowiem zobowiązani do zawarcia go według woli prawodawcy⁴⁸.

Wnioski

Zaprezentowana analiza wykazała, iż w obszarze kanonicznego prawa małżeńskiego występuje jedynie kategoria aktu prawnego. Albowiem struktura norm tej dziedziny prawa jest odzwierciedleniem publicznego

⁴⁵ Jedyne bowiem kategoria małżeństwa zawartego pod warunkiem zdaje się posiadać znamiona działania prawnego.

⁴⁶ Na temat tego zagadnienia zob. Fornés, j.w., s. 78-79.

⁴⁷ Zob. O. Robleda, *Es contrato el matrimonio?*, w: *De matrimonio coniectanea*, Roma 1970, s. 615.

⁴⁸ Zob. G. Erlbach, *Problem wymiaru antropologicznego i prawnego w rozumieniu zgody małżeńskiej*, *Ius matrimoniale* 4: 1999, s. 17. Autor ten stwierdził: „Cechą specyficzną zgody małżeńskiej jako kontraktu jest nie tylko jej przedmiot, ale i określony zespół cech pozostających poza zakresem rozporządzalności kontrahentów. Aby ich konsens powołał do życia prawdziwe (czyli ważne) małżeństwo, musi mieć jako przedmiot nie tylko dobro ich samych jako małżonków oraz dobro ewentualnego potomstwa (dwa aspekty esencjalne), ale nie mogą oni wykluczyć pozytywnym aktem woli ich związku małżeńskiego”; V. Reina, *El consentimiento matrimonial sus anomalías, y vicios como causa de nulidad*, Barcelona 1974, s. 34-35. Czytamy tutaj: „Este predominio de la libre voluntad como «causa eficiente» del negocio matrimonial no debe entenderse como libertad contractual en sentido técnico, como si la voluntad de los contrayentes pudiera incidir sobre el contenido del negocio modificándolo en alguna medida. Al contrario, el contenido del negocio está sustancialmente predeterminado en el ordinamiento jurídico, y las partes sólo tiene libertad de contraer (elección del estado matrimonial y de la persona con quien instaurarlo)”.

charakteru *ius matrimonialis*. Stąd też w tak pojętym obszarze nie ma miejsca na autonomię prywatną podmiotu.

L'applicazione della categoria dell'atto giuridico nel diritto matrimoniale canonico

In questo articolo viene presentata la relazione fra la categoria dell'atto giuridico e il sistema del diritto matrimoniale canonico. L'analisi semantica e strutturale di questa realtà porta alla constatazione che i meccanismi sottostanti al sistema del diritto matrimoniale canonico possono essere interpretati coerentemente solo sulla base della teoria dell'atto giuridico. Tale interpretazione è rafforzata dal carattere pubblico di questa branca del diritto.